

Minder om Præsten Jens Andersen Sønberg og hans Slægt

fra Visby i Thy.

Af Sognepræst R. JOHANNES WOLF, Visby.

I AARET 1486 fik Præsten Peder Nielsen fra Børglum Stift ny Provision fra Sognekirkerne i Heltborg og Visby ved Pave Innocens VIII. Hans Formand i Kaldet var Aarhus-Kanniken Johannes Brun. Det latinske Pavebrev taler i den Anledning om ”Apostelfyrsten Peters Sognekirke i Heltborg tilligemed Annexkirken, St. Johannes Døbers Kirke i Visby”. Det synes altsaa heraf at fremgaa, at Præstegaarden i den katolske Tid har ligget i Heltborg. Naar den saa er flyttet til Visby, derom ved man intet. Men den har fomodentlig siden Reformationen ligget i Visby. Og her har saa de 19 Præster, som har tjent i Embedet siden Reformationen, haft deres Bolig. Af disse har kun to, Jens Nicolai Fabricius Leth (1842-1882) og den her omtalte Jens Andersen Sønberg (1648-1690) beklædt Stillingen i over 40 Aar.

Den 9de Juni i det Aar, Kong Christian IV døde, kaldedes Jens Andersen Sønberg til Sognepræst for Visby og Heltborg Menigheder. Det hedder om hans Datter, Salmedigterinden Inger Jensdatter Sønberg (Synberg), at hun digtede Salmer ”i Kingo’sk Stil”. Vi har dermed et Fingerpeg med Hensyn til de kirkelige Tidsforhold, vi her bevæger os i.

J. A. Sønberg var født i Sønderbjerg den 30te Januar 1621 som Søn af den til Sognepræst for Sønderbjerg og Odby Menigheder i Aaret 1605 kaldede Anders Nielsen Lugge (død 1657) og Hustru Margrethe Jensdatter (død 1654). Anders Lugge’s Fader, Morten Nielsen, havde været Munk i Vestervig Kloster og døde 1562 som Sognepræst i Nørhø (St. Thøgers Kirke). I 1654 opnoterer Sønberg bl. a. i sin Regnskabsbog: Til min Moders Begravelse bekommen ”en Sorge Slyehr” til min Hat og 2 Alen af smal Saphir Baand. - Endnu bekommen 10 Potter fransk Vin”. - - Han har i det hele ført nøje Regnskab i alle Enkeltheder med sine Udgifter, baade til eget Brug og til sin Stifsøns Underhold.

Sønberg var gift med Formanden, Oluf Madsen Svale’s Enke, Maren Villadsdatter, som døde i Marts 1692 og altsaa overlevede begge sine Mænd. Paa Visby Kirkegaard findes en anelig og stor Gravsten, hvis Inskription er vanskelig at tyde. Den har sagtens i Begyndelsen haft sin Plads inde i Kirken. Senere er den flyttet ud paa Kirkegaarden. Den er da blevet anbragt Vest

for Kirkens Vaabenhus. Afdøde Lærer Mads Kristiansen fortalte, at den, ifølge Traditionen, laa paa det Hjørne ved Gangen, hvor Vognene, der kørte Tiendekorn til Kirkeloftet, stadig passerede. Og saaledes skete det, at den tilsidst blev kørt itu, og Stumperne havnede paa Kirkegaardsdiget. Den, der skriver dette, blev imidlertid klar over, at det drejede sig om en Præstegravsten, idet der bl.a. findes en Arm, der rækker en Alterkalk frem. Stenen blev saa i 1924 sat sammen og anbragt nærmere ved Kirkegaardslaagen, paa den nordre Side af Gangen. Hvad der nu kan læses af Inskriptionen tager sig omtrent saaledes ud:

Med hans - - - og Gudhengivne
Maren Vil[ladsdatter]
som døde i hendes Alders - - Aar
Lefde til sammens wed 30 Aar
Imidlertid af Gud velsigned med
8 Børn. Haabende ved Guds
Naadige Magt [en salig Opstandelse].

En Ejendommelighed frembyder sig straks, naar man undersøger Oplysningerne paa denne Gravsten. At det er en Præste-Gravsten, ses tydeligt af Symbolerne. At den har dækket Præstekonen Maren Villadsdatters Støv, maa ogsaa staa fast; thi hendes Navn er ikke til at tage fejl af, og hvad angaar de paa Stenen nævnte 8 Børn, kan man vel nogenledes forlige sig dermed, idet der var: 1 første Ægteskab 1 Søn og 1 Datter, i andet Ægteskab 1 Søn og 6 Døtre. Men nu hedder det i Sognets gamle Kirkebog: ”1690, 4. April blev den ærværdige og vellærd Mand sl. Her Jens Andersøn Sønberg, fordom Sognepræst til Visby og Heldtborg, 69 Aar, 2 Md. og 8 Dage gammel i Heldtborg Kirke begravet”. Wibergs Præstehistorie oplyser, at der i Visby findes en Ligsten over Præsten Oluf Madsen Svale (død 1648), medens der intet nævnes om Sønbergs Grav. Da der paa det Sted paa Stenen, hvor man kunde vente Navnet Svale, har kunnet skimtes et stort, dekorativt S., maa man vel, alt taget i Betragtning, antage, at den omtalte Ligsten har dækket Støvet af Præsten Svale og hans Hustru Maren Villadsdatter, medens Sønberg er begravet i Heltborg, hvor der dog ingen Mindsten findes bevaret. Hvorledes Stenens Tal 30 skal forstås med Hensyn til Ægteskabet, faar staa hen.

Jeg troede, der stod 50 Aar, men Nationalmuseets Folk læste det som 30. Ingen af Delene synes korrekt, naar hendes Livsforhold tages i Betragtning.

Nogle Oplysninger om de 8 (9) Børn hidsættes, og til Slut skal der gives en lille Oversigt over nogle af de Arkivsager, som findes fra Visby-Heltborg Præsteembede fra Sønbergs Haand og Tid og lidt tidligere.

I Maren Villadsdatters Ægteskab med Præsten Oluf Madsen Svale var der (ifølge Wiberg) ”mindst” 1 Søn. Hans Navn var: Willads Olufsen Wisbye eller Suale, født 1646. Han havde som Huslærer en gammel Student, Niels Mortensen, et Aar ogsaa en Student Lauridts Jenssøn: Derefter fik han sin Undervisning i Hundborg, og senere læste han sammen med Sognepræsten i Bedsted, Hr. Christen Poulsen Holstebro's Søn med en Student Jens Michelsøn. Saa undervistes han en Tid sammen med Sognekapellan i Boddum, Ydby og Hurup Christen Christophersens Sønner. 1660 kommer han i Lemvig Skole og Aaret efter i Holstebro Skole, hvor han bor hos Sønbergs Morbror, Peder Jensen. 1665 kommer han til Viborg Skole under den meget bekendte og ansete Rektor Magister Niels Jenssøn Aars. 1667 bliver han Student, Aaret derpaa bor han i København, bliver Kandidat 1670 og opholder sig 1678 i Kongstedlund. Han kaldes 1683 til Sognepræst i Vang og Torup i Hundborg Herred og dør 1697. Han var gift to Gange og havde Børn i første Ægteskab. Hans Kaldelse lød paa ”Succession efter Formanden, Hr. Christen Kobberø”, der som Kapellan afstod ham 16 Sdlr. aarlig i Løn. Han havde imidlertid en Søster, Maren Olufsdatter, som 1661 ægtede Sognepræsten i Grindsted og Heinsvig Cornelius Søren Jørgensen (død 1669). Det var ham, der efter Marens Død giftede sig med en Præstedatter fra Nørup og Randbøl, Ellen Henriksdatter, for sin Strengheds Skyld kaldet ”Mester Ellen”. Om Præsten siges det, at han var ”saare sagtmodig”, hvilket ogsaa ”kunde behøves”. Mester Ellen ægtede siden Eftermanden i Kaldet (”ogsaa slem mod ham”, siger Wiberg). Og hun var iøvrigt beslægtet med ”den store Moth”, hvis Søster var Sophie Amalie Moth, Christian V's Frille.

I Maren Villadsdatters Ægteskab med Sønberg havde hun, siger Wiberg, 1 Søn og 6 Døtre. Af disse er nedenstaaende.

Sønnen, Anders Jenssøn Sønberg, fødtes 1657, kom i Holstebro Skole 1672 og i Thisted Skole 1675; herfra deponerede han som Student 2 Aar senere og blev Kandidat 1679. Han kaldedes paa Succession i Visby-Heltborg Sognekald 1682 og ordineredes 23. Januar 1684. Men han døde allerede samme Aar og blev begravet i Visby Kirke. Herom hedder det i Kirkebogen: ”1684, 26. Sept., er min Søn, S. Her Anders Jenssøn Sønberg,

begravet udi Visby Kirke imellom altarit oc Muren po den nøre Side”.

Af Døtrene nævnes her, foruden Digterinden, følgende 3, der blev gift ind i Præstestanden. Sophie Jensdatter Sønberg blev gift med Sognepræsten i Haring og Stagstrup Daniel Jensen Roesholm (eller Nors), som døde 1694. Margrethe Jensdatter Sønberg ægtede Sognepræsten i Sennels Søren Madsen Høiberg, om hvem Wiberg siger: ”Respecterede ikke sin Provst !” Han døde 1726. Else Jensdatter Sønberg ægtede 1686 Faderens Eftermand i Kaldet Erik Hansen Holm, hvis Broder, Christen Hansen Holm, var Degn her 1694-1732. Erik Holm døde 1696, og hans Enke ægtede saa 1698 Eftermanden i Kaldet, Magister Esaias Klaumann, hvis murede Grav fra 1719 fandtes ved Restaureringen af Visby Kirke i 1932 (et Fotografi blev taget).

Endelig nævnes Sønbergs Datter, Salmedigterinden Inger Jensdatter Sønberg (Synberg), som Wiberg fejlagtigt kalder Anna J. S.

Ejendommeligt nok har man trods al Eftersøgning ikke kunnet finde Aarstallet hverken for hendes Fødsel eller Død. Hun optræder som Fadder i Visby Kirke den 10de September 1691 til Erik Holms og Else Jensdatters Søn Jens, født den 2den August, og i 1701 nævnes hun ved en Daab i Visby som Bæremoder. Men senere

*Fra Visby Kirkes Restaurering.
Alteret med Esaias Klaumanns Grav.*

forekommer hendes Navn ikke i Kirkebogen. Hun opholdt

sig en Del hos Præsten i Vang. En smuk lille Oblatæske af Sølv, tilhørende Sognekaldet i Visby-Heltborg, bærer hendes fulde Navn: ”Inger Jens Daatter Synberg”, og Aarstallet 1689. Paa det kongelige Bibliotek i København findes 2 Udgaver af hendes Salmesamling: ”Sjælens daglige Røgoffer”, fra 1710 og 1733. Og Sognepræst Jørgen Lundbye i Hammel, en Søn af Præsten i Boddum og Ydby, har i Dr. Holger Rørdams ”Kirkehistoriske Samlinger” (5te Række, IV Bd., S. 605 f.) givet en meget smuk og sympatetisk Skildring af Digterinden og hendes Produktion med Citater af hendes Salmer.

Ifølge Skiftet efter Maren Villadsdatter i Aalborg Bisparkiv fra 16. Juni 1692 findes der endnu 2 Døtre, Maren Jensdatter og Kirsten Jensdatter.

Kirkens Alterkalk har i sin gamle Skikkelse - efter hvad Lærer Mads Kristiansen oplyste - baaret som Initial Bogstaverne: MVDS (dvs.: Maren Villadsdatter Sønberg). Ved Reparation af Kalken har desværre Guldsmeden sat et nyt Bæger paa den gamle Fod, og Indridningen er saaledes gaaet tabt. Men endnu læses paa Foden af Kalken:

Jesus Anchora Salutis Anno 1663 (dvs.: Jesus Frelsens Anker). Og ovenfor staar med eet Bogstav paa hver fremspringende Pynt af Rundingen: IHESVS.

Maren Villadsdatters Navnetræk og Aarstallet 1652 findes ogsaa paa en gammel Kirkestol, der ved Kirkereparationen i 1932 blev istandsat. Ved Afskræbning af Egetræsfarven afdækkedes ved samme Lejlighed paa denne Stol Initialer og Aarstal fra flere af de følgende Præstekoners Tid - saaledes Else Jensdatter 1701 -, saa at den gamle Kirkestol indtil Nutiden minder om Præstekonerne i Sognet i ca. 300 Aar.

Naar der til Slut skulde peges paa nogle af de Arkivsager, der findes fra Visby-Heltborg Præsteembede fra Jens Andersen Sønbergs Haand og Tid, kan det falde i Traad med Omtalen af den gamle ”Præstekonestol”, idet Arkivet indeholder et Stolestade-Reglement for Visby Kirke netop fra Aaret 1652, underskrevet: Jens Andersson Sønberg, m. ppria (dvs.: manu propria, med egen Haand). Reglementet gælder kun for ”Kvindesiden”. Der findes her gamle Benævnelser som: ”I Altergaalen” – ”Neden Brigs Døren” o. s. fr. Der opregnes saa, hvilken Stol der tilkommer hver Ejendom i Sognet, og de gamle Personnavne og Stednavne nævnes. Denne Ordning paa Stolestaderne paa Kvindesiden er blevet fornyet i 1661, og ogsaa dette Dokument findes helt bevaret med Laksegl under. Det hedder heri: ”Anno 1661. Der Funten (dvs.: Døbefonten) i Wiisby Kierche, som stod [: i den hellige Naadveris uddeeling :] baade Presten och communicantibus (dvs.: Nadvergæsterne), hos Altaren, til besuering, ehr neder flydt, da ere och Quindstolene af ny

sammesteds opsadte, som Dominica quarta adventus ere saaledes Wiisby Sogne koner imellom, som efterfølger: Den 1. Stoel, tilkommer Prestens Hustru, af Wiisby Prestegaard, som ehr den øfuerste. Den 2. Stoel nest hos den øfuerste, tilkommer Preste quindens Piger”. Derefter opregnes, hvem der har Ret til de øvrige 7 Stole, og tilsidst føjes til: ”Den nederste Stoel i Kierchen beholder Gadhuusquinderne”.

I et meget medtaget lille Hefte, der i Fortegnelsen over Embedsbøgerne kaldes ”Rudera af en Bog angaaende Ost og quægtiend, begyndt 1577 og naar til 1649”, finder vi igen de ældgamle Navne paa Ejendomme i Sognene, saaledes Ambygaard, Futtrup, Toftum o. s. v. Heltborg skrives her: Heltborig. Hvert Aar i en lang Aarrække har Jens Andersen Sønberg skrevet ind i sin Embedsbog, naar Saaning og Høst paa Præstegaardens Jorder begyndte, og naar det endte, og hvilket Resultat Aaret bragte.

I 1653 afskriver han i Anledning af Høsten en hel Salme, der efter en Indledning om Tidspunktet for Høsten lyder saaledes:

Den 4. Augusti begynte jeg att lade høste; den 24. ditto fich jeg gandsche ophøsted; och der imellom fich jeg alenniste min Rog ind och inted andett. Den 30. ditto fich jeg ald min Affling ind.

GRATIARUM ACTIO¹).
O Jesu! huad est du god!
Mod os aff Hiertis Rod,
Som kiendis paa din Naade,
Offverflød i mang Maade.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!

Din Ord med Fred wj nyder,
Uden vor Dad²) och Dyder,
Siugdøm, Sorg och and'n Uro
Maa iche hos os bo.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!

Din Fodspor³) och dryber⁴) gild
paa ny med Fædmen mild;
Den nygg Thid⁵) er viget bort,
Ny Forrad⁶) ehr dubbilt giort.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!

Det kiendis paa vor Agger,
O⁷) fylder i vor Lader;

¹ Taksigelse (for Høsten).

² Daad.

³ Maaske Ageren?

⁴ Drypper.

⁵ Den nøje Tid dvs.: Dyrtiden.

⁶ Forraad.

Saadant gjør din runde Haand,
Oplat for Quinde oc Mand.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!

Den fattig i Hungers Nød⁸⁾
Gledis ved det Brød,
som hand schal nyd och haffue
Aff saadan din Gaffue.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!

Hiælp med din Aand at vi gifue
Di Arm'; och vi bliffue
Dine tiener' som dig loffue
Evig for saadan Gafve.
Evig Loff med Tach och Ær'
Vere dig o Jesu kier!
Amen.⁹⁾

Ligeledes findes efterladt vidtløftige og nøjagtige Tienderegnskaber i et Hefte med Læderbind lige fra Aar 1648-1664, ogsaa fra 1683 o. fl. Aar. Nøjagtige Regnskaber har Sønberg ogsaa efterladt sig over de Udgifter, han har haft paa sin Stifson, Villads Olufsen, saa at vi kan følge dennes Skoleliv m. m. derigennem.

Paa Kirkeloftet i Visby har jeg fundet de fleste Blade af det Eksemplar af Baggers Alterbog¹⁰⁾, som Præsten har betjent sig af til Kirkebrug. Bogen er nu indbunden smukt af Anker Kyster. Vi har heri vore gamle Kollektur, Epistler og Evangelier, som vi bruger dem den Dag i Dag. Bladet med Slutningskollektur om Ordet er aabenbart brugt meget og i særlig Grad medtaget. Vi finder her Exorcismen (Djæveluddrivelsen) ved Daaben: ”Jeg besvær dig, du urene Aand i Navn Faders, Søns og Hellig Aands, at du udfarer og viger fra denne Jesu Christi Tiener”.

I Slutningen af Bogen findes aftrykt i et ”Appendix” nogle 2kirkelige” Lovbestemmelser, som i mange Maader kan forekomme Nutiden besynderlige. Saaledes naar det hedder: ”Efterdi Ungdommen paa Kirkegaarden med Legen, Stimen eller anden Uskikkelighed, naar Guds Tjeneste i Kirken forrettes, at vanhellige Tjenesten, da

skal de, som dertil have Tilsyn, have Magt til at straffe de smaa med Ris eller Pidsk, og de store med Gabestokken”. Det er som bekendt ogsaa denne Bog, der i Fortalen af 1688 kuriøst udtaler: ”Det som en god Politi er for en velskikket Republicq, det samme er en god Skik og Orden for Guds Kirke. Ti hvor ingen Politi er, der gaar det som i Dommernes Tid, da der var ingen Konge i Israel, enhver gjør, hvad han vil, og som han vil”. I Bønnen for Kongehuset har Præsten omhyggeligt med egen Haand rettet Navnene paa de kongelige, eftersom Tiden skrider frem, saaledes er ”Christian den Femte” rettet til ”Frederik den Fjerde” og ”Dronning Charlotte Amalia” til ”Anna Sophia” o. s. v.

Medens der, som vi ogsaa ser det her, ofte findes mange Arkivalier fra Embederne fra det 17de Aarhundrede, bliver det straks mere sparsomt, naar vi kommer tilbage til det 16de Aarhundrede. For Visby-Heltborgs Vedkommende findes dog, foruden den tidligere nævnte Ost- og Kvægtiendebog fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, ogsaa opbevaret nogle Retsdokumenter fra Midten af samme Aarhundrede. Det drejer sig om en halv Snes originale Dokumenter - tildels med opbevarede Laksegl og Bomærker under - fra Tiden omkring 1540-1553, omhandlende en Retsstrid imellem Lensmanden fra Vestervig Kloster Erik Rud og Sognepræsten i Visby, Hr. Poul Christensen. Stridens Emne var Retten til Visby Mølleaa. Og den tilkendtes Præsteembedet. Ogsaa længere hen i Tiden har der iøvrigt staaet Strid om Sognepræstens Rettigheder til Fiskeri i Aaen, og Retten er stadig tilkendt Embedet.

Saaledes har de gamle og gulnede Blade, baade fra Præsten Jens Andersen Sønbergs Haand og fra en Tid, som ligger adskilligt forud for hans, fra Aarhundred til Aarhundred været opbevaret i Visby Præstegaard. Men den gamle Kasse med disse Dokumenter er nu blevet tom, da det fordres, at alt saadant i Stedet for opbevares i

⁷ Skal maaske være: Og.

⁸ Jfr. Vers 3, Linie 3.

⁹ Følgende Tilføjelse giver Oplysning om Datidens Priser:

Anno 1653 vdi Biug Sæd kostede Kirkens Biug 14 Slettmark mens Aar nest effter 1654 kostede kun iche uden halff sjette Slettmark och det driveste 1 (?) Rixdaler baade för Biugsæd och effter (Resten ulæseligt).

1 Rigsdaler = 6 Slettmarker; 1 Sletdaler = 4 Slettmarker.

¹⁰ Den første Alterbog blev udarbejdet 1556 af Peder Palladius; efter at være underkastet forskellige Ændringer blev den igen udgivet af Sjællands Biskop Hans Bagger 1688. Denne benyttes den Dag i Dag med enkelte Ændringer: Konfirmationens Indførelse 1736, Afkaffelse af en Del Helligdage 1770 og Exorcismen ved Daab 1788.

Landsarkivet i Viborg. Naturligvis er det til megen Gavn og Hjælp for personalhistoriske Forskere og for Lokalhistorikere, at man ved, hvor det Stof, man har Brug for, findes samlet. Og det opbevares vel ogsaa mest solidt paa den Maade. Men den, der har villet følge min Fremstilling her, vil dog vist indrømme, at det for Følelsen er et betydeligt Tab, at slige gamle Minder nu er at finde andetsteds end paa Aastedet, hvor de oprindeligt havde deres Hjemsted.

Den mundtlige Folketradition i Sognene paa Landet kan jo holde sig meget længe, og dermed ogsaa Interessen for de gamle Minder, det være sig som de møder os gennem Kirkebygningen med dens gamle Inventar og Gravstene eller gennem gamle Dokumenter og Blade. Saaledes kan ikke blot Stenene tale, men ogsaa baade det mundtlige og det skrevne virke sammen til at gøre de svundne Tider levende for os.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1938, side 3-15)